

ЕТИМОЛОГІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
ЭТИМОЛОГИЯ БАНКОВСКОГО ДЕЛА
THE ETYMOLOGY OF THE BANKING

О.А. ГНАТЕНКО

доцент кафедри фінансів, НУХТ

Е.А. ГНАТЕНКО

доцент кафедри финансов

O.A. GNATENKO

associate professor of department of finances, NUFT

С.М. ЕШ

старший викладач кафедри фінансів, НУХТ

С.Н. ЭШ

старший преподаватель кафедры финансов, НУХТ

S.M. ESH

senior lecturer of department of finance, NUFT

Етимологія банківської справи дозволила нам дослідити, як банківська справа розвивалася в межах ринкової економіки. Досліджено історію грошово-кредитної справи (банківської справи), яка концентрує свою увагу на структурі та процесі в банківській (фінансовій) сфері.

Ключові слова: банківська справа, банківська сфера, банк.

Этимология банковского дела позволила нам исследовать, как банковское дело развивалась в рамках рыночной экономики. Исследована история денежно-кредитного дела (банковского дела), которое концентрирует свое внимание на структуре и процессе в банковской (финансовой) сфере.

Ключевые слова: банковское дело, банковская сфера, банк.

The etymology of the banking allowed us to explore as banking has developed in the framework of a market economy. Researched the history of monetary Affairs (banking), which focused on the structure and process in the banking and financial sphere.

Keywords: banking, bank sphere, bank.

Постановка проблеми. У сучасній ринковій економіці однією з функцій ринкових сил є вартість посередницького капіталу. Вона відображає поряд з іншими явищами попит і пропозицію, фінансові цілі банку, а також потенційний ризик як кінцевого споживача капіталу, так і посередника, який забезпечує цей капітал. Тому дослідження етимології банківської справи і банків набувають особливої актуальності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням виникнення поняття «фінанси» займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці як: Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В., Лютий І.О., Солодка О.О., Вільгельма Л., Б. Бухвальд та ін..

Основною метою статті є дослідження походження банківської справи та банків.

Викладення основного матеріалу. Коли вести мову про вагомий внесок багатьох учених у розроблення різних аспектів у сфері банківської діяльності, то не можна стверджувати, що в сучасних умовах ринкової економіки по-новому трактується багато категорій, зокрема й поняття «банку», його ролі в банківській системі. Наявність різних поглядів, на цю проблему вимагає особливого дослідження не випадкового набору питань, що розкривають банківську діяльність, проте відповіді на конкретні питання визначені методологією.

Дати появи перших банківських установ невідомі. Проте відомо, що функції зберігачів перших грошей та інших цінностей, а також обміну одних грошей на інші виконували храми та священнослужителі (у Біблії згадується, що Христос вигнав мінял із храмів).

Діяльність храмів стосовно регулювання грошового обігу зводились до необхідності оновлення товарних грошей у зв'язку з їх природним псуванням, зниженням якості. Прототипом розрахунково-касових операцій були дії храмів щодо обліку та розрахунку товарних грошей. Господарства храмів водночас з наданням позики або відстрочкою платежів, виконували інші функції, такі як купівля-продаж землі, стягнення податків, управління державним майном. Недоторканість храмів гарантувала безпеку збереження цінностей, починаючи з IV ст. до н.е..

Існувала дуже розвинута банківська система в Римській імперії, яка була зруйнована разом із її падінням. Функцію банкірів виконували аргентарії (argentarii, від argentum — срібло) — банкіри, що відносилися до найбільш заможних та успішних верств плебеїв. У переважній більшості вони були простими лихварями. Оскільки саме лихварство передувало виникненню банківської справи. На завершення в Римській імперії лихварство було визнано злочинним. І в Руській Правді ми можемо побачити таке саме ставлення до лихварства. Але лихварства не існувало взагалі в Запорозькій Січі. Довгий час християнська церква так само виступала проти лихварства. Коли лихвар одержував назад свої гроші в цілості, то відсотки вважалися платою за час. Продавати час не можна було, тому що він належить Богові.

Слово «банк» походить від італійського слова «banca», що в перекладі означає «лавка», тобто місце, де обмінювалися гроші. У французькій мові слово банк має спільне коріння із словом «bancue», тобто «скриня», місце, де щось зберігають.

В епоху розвитку торгівлі в середньовічній Європі слова, які були схожі зі словом bank і позначали різні поняття у сфері грошового обігу, увійшли до більшості європейських мов практично одночасно. У 1157 році засновано Венеційський банк, який вважаються найдавнішим банком. У Генуї в XII ст. словом bancheri називали мінял. Стіл (або лава), на якому в Середньовіччі генуезькі міняли розкладали свої монети у мішках та посудинах на столі (або лаві), яка називалась banca. Старофранцузьке слово banque та італійське banca означали одне й те ж: „лавка міняли”. Міняли приймали грошові внески в торгівців та спеціалізувалися на обміні грошей різних міст і країн. З плином часу міняли стали позичати іншим грошові внески та власні кошти і одержувати за це відсотки, що привело до перетворення мінял на банкірів. Слова banquier та bankier у французькій та німецькій мовах означають власника капіталу.

До XII ст. відносять зародження діяльності банкірів і банків. В Італії зародження банківської діяльності і поява перших банкірів пояснюється тим, що ця територія знаходилася на перехресті торговельних шляхів. Банківська справа згодом поширилася на Північну Європу.

На початку XV ст. виникли банки в Генуї та Барселоні. Зокрема, перші банкірські доми (Медичі в Італії) з'явилися у XVI ст.. Купецькі гільдії Амстердаму, Венеції, Генуї, Мілану створили навіть спеціалізовані банки — «жиро-банки», які здійснювали безготівкові операції між купцями.

Банки, у середні віки, виконували три функції: міняли гроші, приймали вклади на збереження та здійснювали розрахунки між своїми клієнтами. Незважаючи на численні заборони, банки розпочали надавати під відсоток одержані раніше на збереження гроші. З ціллю залучення додаткових вкладів і збільшення доходу від наданих кредитів, стали сплачувати відсотки на вклади.

У 1665 р. в Пскові була зроблена перша спроба створення банків у Росії, коли воєвода Афанасій Ордин-Нащокін вирішив створити комерційний банк. Проте ця ідея не знайшла підтримки в центрального уряду, банк так і не розпочав функціонувати. Указом імператриці Анни Іванівни був створений державний позичковий банк у 1733 р.. З метою полегшення положення боржників, що залежали від лихварів, у 1754 р. указом імператриці Єлизавети були засновані дворянські банки в Москві та Петербурзі, а також купецький при Санкт-Петербурзькому порту. Перші видавали позики під заставу нерухомості, а другі — під заставу товарів.

У Радянському Союзі єдиним розрахунковим центром став Державний банк СРСР. Однак існували також Промбанк, Сільгоспбанк, Торгбанк, Цекомбанк та Зовнішторгбанк.

Банківську реформу було проведено у 1987 р., в результаті якої утворилося 6 банків: Держбанк СРСР, Агропромбанк, Промбудбанк, Житлосоцбанк, Ощадний банк СРСР, Зовнішньоекономічний банк СРСР, що підпорядковувались Раді Міністрів СРСР. Одночасно банки виступали як органи управління та господарюючі суб'єкти.

Російський професор Н.І. Хімічева зазначає, що банки прийнято іменувати кредитними органами (організаціями) у зв'язку з тим, що основним напрямком їх діяльності є кредитування [1]. Саме з ним у тій чи іншій мірі пов'язані всі інші напрямки діяльності банків .

У словнику-довіднику за редакцією професора О.М. Горбунової поняття „банк” розглядається теж через поняття „кредитна організація”, яка має виняткове право здійснювати в сукупності певні банківські операції [2].

Характеристика банку як кредитної організації передбачає виявити коло операцій, які банк вправі здійснювати. Тому поняття кредитної організації повинне бути ширше, тому що воно охоплює як банки, так і небанківські кредитні організації. Причому банк виступає нібито найбільш досконалою кредитною організацією. Він може здійснювати будь-які види діяльності, як банківські, так і небанківські. Небанківські кредитні організації можуть здійснювати будь-які банківські операції, крім тих, які законом віднесені до компетенції банку. Це означає, що поняття „банк” входить у поняття „кредитна організація” поряд із поняттям „небанківська кредитна організація”, разом з яким вони й утворюють це загальне визначення.

Спірним залишається питання про те, що означає поняття „банк” і в банківському законодавстві США. Так, американський учений П. Роуз визначає банк як фінансовий інститут, який пропонує широкий діапазон послуг [3].

Американські автори підручника „Банківське право США” вказують [3], наприклад, на таку характеристику банку: „що являє собою банк, звичайно визначається при вивченні статуту або ліцензії на ведення банківської діяльності, а потім повноважень, наданих тим, хто приймає такий статут; статuti можуть відрізнятися від статутів інших депозитних і небанківських установ”. Робилися спроби, і безуспішно, доказати, що банківські операції можуть виконувати і небанківські інституції. У законодавстві навіть з’явився термін „небанківський банк”. Нарешті, було визнано, що банком є будь-яка установа, яка застрахована Федеральною корпорацією страхування вкладів, або виконує одну з двох операцій: приймає вклади до запитання чи переказні рахунки або надає комерційні кредити. Отже, указані автори пов’язують юридичну категорію „банк” зі статутом і дозволеною банківською діяльністю.

У праці німецького вченого Вільгельма Лексіса поняттям „банк” охоплюються різного роду установи для здійснення банківських операцій [4].

Інший німецький вчений Б. Бухвальд пропонує під поняттям „банк” розуміти „підприємство, яке займається грошовими, кредитними та іншими операціями” [5].

Після аналізу різних суджень щодо сутності банку вчені-економісти дійшли висновку, що банк – це „особливе кредитно-фінансове підприємство, яке здійснює різноманітні операції, зокрема, виконує основні базові функції, в процесі виконання яких, а також із приводу привласнення наявних у нього активів, виникає певна сукупність виробничих відносин між різними економічними суб’єктами з метою отримання доходів, передусім привласнення прибутків”.

В Юридичній енциклопедії поняття „банк” розглядається через поняття „фінансово-кредитна установа”.

Таким чином, різні вчені – і юристи, і економісти – по-різному визначають поняття банку: одні називають банк установою, другі – кредитною організацією, треті – інститутом, четверті – фінансово-кредитною установою, п’яті – кредитно-фінансовим підприємством, шості – пов’язують юридичну категорію „банк” зі статутом і дозволеною банківською діяльністю. Інколи поняття „банк” визначається шляхом перерахування окремих функцій, що виконуються ним, найчастіше ототожнюючи функції банків із певними напрямками чи видами їх діяльності, а іноді просто з окремими операціями.

Визначати банком будь-яку установу, яка приймає вклади, і які вкладник може на законних підставах вилучати за вимогою, та яка здійснює діяльність щодо надання комерційних позик, — означає обмежувати предмет банківської діяльності лише зазначеними функціями. При такому підході багато банківських послуг залишаються поза сферою банківської діяльності. Існує багато організацій та установ, які на підставі дозволів можуть надавати комерційні кредити, але уникають визначення їх як банків. Цим вони не порушують норм закону, але й не мають правових засад для віднесення їх до поняття „банки”.

Аналізуючи наукові дослідження категорії „банк”, можна стверджувати, що це питання не є настільки простим, як це здається на перший погляд.

Англійські вчені [6] визначають банк як структуру, яка зберігає гроші для своїх клієнтів, надає гроші в кредит під відсоток та здійснює комерційні операції з грошима.

У своїй монографії О.П. Орлюк констатує наявність різних підходів у визначенні поняття „банк” центральноевропейською та англосаксонською системами права. Країни, що належать до континентальної системи права, розглядають банківську установу через сукупність здійснюваних нею функцій. На відміну від континентальних країн, країни англосаксонської правової системи відійшли від традиційного підходу у визначенні банківської установи. В англійському праві акцент з поняття „банк” переміщений на регулювання банківської діяльності, тобто правил (наприклад, умов договорів), які застосовуються в банківській практиці.

Першою банківською Директивою у законодавстві Європейського Союзу було закріплено поняття кредитного інституту. Усі подальші нормативні акти ЄС, які стосувалися питань регулювання діяльності кредитних інститутів, виходили саме із поняття „кредитного інституту”, наданою Першою банківською Директивою. Згідно з Першою банківською Директивою кредитним інститутом визнавалося підприємство, діяльність якого полягала в прийманні від невизначеного кола осіб депозитів або інших коштів з обов’язковим поверненням та надання кредитів за свій рахунок. Це визначення формувалося на класичному для праворозуміння континентальної Європи поняття „банк” як установи, що постійно займається прийняттям вкладів та наданням кредитів.

А.А. Вишневський [7], виходячи з даного визначення, дійшов висновку, що для того, щоб підприємство розглядалося як кредитний інститут, воно повинне задовольняти трьома критеріями: 1) прийом кредитним інститутом депозитів та інших коштів з обов’язковим поверненням; 2) прийом депозитів повинен бути основним видом діяльності такого підприємства; 3) підприємство лише тоді є кредитним інститутом, коли його діяльність пов’язана не тільки з прийняттям коштів з наступним їх поверненням, але й з наданням кредитів за свій рахунок.

На думку автора, такий підхід був надто широким для визначення банку, причому „європейська реальність банківської справи в частині суб'єктів банківської діяльності була така, що за межами визначення залишилася значна частина інститутів, що надавали послуги, традиційні банківським, але не підпадали під визначення кредитного інституту, наданого Першою банківською Директивою” [7].

Необхідно звернути увагу на триваючий процес гармонізації банківського законодавства (зокрема в межах Європейського Співтовариства), розкриваючи зміст поняття «банк». Адже міжнародне співробітництво в галузі банківського регулювання передбачає наявність щонайменше двох механізмів його здійснення — інституційного та нормативного. Своє відображення Європейське співробітництво знайшло в банківських директивах, обов'язковість яких як нормативно-правових документів мала своїм джерелом Римський договір 1957 р. про створення ЄЕС. Йдеться насамперед про банківську директиву — Директиву №77/780 від 12 грудня 1977 року «Про координацію законів, правил і адміністративних положень, що регулюють організацію і ведення бізнесу кредитних організацій», яка містить поняття кредитної організації. Стаття 1 Директиви визначає кредитну організацію як «підприємство, чий бізнес полягає в отриманні депозитів або інших належних поверненню грошових коштів від невизначеного кола осіб, та в наданні кредитів за свій рахунок» [7]. Головною метою першої Директиви стало встановлення подібної системи контролю та ліцензування кредитної діяльності в країнах-учасниках ЄЕС. У той же час Директива лише дала загальне визначення кредитної організації, залишивши за кожною країною право встановлювати критерії для ліцензування діяльності кредитних установ.

Без сумніву, не можна було це вважати недосконалістю Першої Директиви. Це ще раз доводило те, що різниця в банківському законодавстві різних європейських країн, а також у формах організації банківської справи в таких країнах настільки велика, що її неможливо було подолати однією тільки Директивою. Перша Директива розглядалася як перші кроки на шляху гармонізації банківського права в Західній Європі, про що було підкреслено в її преамбулі: „зважаючи на ступінь цих розбіжностей (розбіжності між банківськими законами держав – членів ЄС), умови,

необхідні для створення загального ринку для кредитних інститутів, не можуть бути утворені шляхом прийняття однієї Директиви” [7]. Унаслідок цього обнародувалася необхідність у гармонізації банківського права в країнах ЄС.

Варто відзначити, що Перша Директива стосувалася лише таких кредитних інститутів, як „комерційні банківські підприємства”, і до сфери її дії не включалися центральні банки західноєвропейських країн, а також деякі спеціалізовані інститути, перелік яких був наведений у ст.2(2) Першої Директиви (це такі банки, як у Бельгії – комунальні ощадні банки, у Данії – „Dansk Eksportsfinansieringsfond” та „Danmarks Skibskreditfond”, у Німеччині – „Kreditanstalt für Weideraufbau” та ін.) [7].

15 грудня 1989 р. була прийнята друга банківська директива ЄЕС. Вона мала своїм покликанням скасувати недоліки попереднього документа. Містила три основні принципи, що виражають сучасні сутнісні елементи європейського банківського законодавства:

- єдина банківська ліцензія, заснована на принципі взаємного визнання;
- принцип контролю органів банківського нагляду держави походження;
- принцип формулювання мінімальних стандартів пруденційного регулювання.

Ці принципи отримали розвиток і в наступних директивах.

З прийняттям Директиви ЄС від 20 березня 2000 р. багато попередніх Директив (і в тому числі Перша) втратили чинність. Директива 2000/12/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 березня 2000 р. (зі змінами, внесеними Директивою Європейського Парламенту та Ради 2000/28/ЄЕС від 18 вересня 2000 р.) заклала основні правові засади банківської діяльності. Згідно із цією Директивою „кредитною установою” вважається [7]:

- 1) суб’єкт підприємницької діяльності, діяльність якого полягає в отриманні від громадськості депозитів або інших коштів на зворотній основі та надання кредитів за свій власний рахунок, або

- 2) установа, яка проводить електронні розрахунки в значенні Директиви 2000/28/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 18 вересня 2000 р. щодо

започаткування діяльності та її ведення установами, які проводять електронні розрахунки пруденційного нагляду за ними.

З ціллю запровадження нагляду на консолідованій основі кредитною установою є кредитна установа, а також будь-які суб'єкти підприємницької діяльності або державні установи, що відповідають визначенню кредитної установи і які отримали ліцензію на здійснення діяльності в третій країні.

З метою введення нагляду і контролю за великими ризиками, кредитною установою вважається кредитна установа, як це зазначено у визначенні, включаючи філії - структурні підрозділи кредитної установи в третіх країнах, та будь-які суб'єкти підприємницької діяльності або державні установи, включаючи їх філії, які відповідають визначенню кредитної установи і які отримали ліцензію в третій країні.

Фінансовою установою відповідно до вказаної Директиви вважається суб'єкт підприємницької діяльності, який не є кредитною установою, основна діяльність якого полягає в придбанні участі у фінансовій установі, або здійсненні одного або більше видів діяльності, указаних у пунктах 2-12 Додатку 1 (зокрема, надання кредитів, фінансовий лізинг, послуги з переказу грошей, випуск та обслуговування платіжних засобів – кредитних карток, дорожніх та банківських чеків тощо) [2].

Законом України „Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” визначено механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства та утворення відповідних інституцій, необхідних для ефективного правотворення та правозастосування. Спільною стратегією щодо України Європейський Союз підтримує процес економічних перетворень в Україні та поступового наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у певних пріоритетних сферах, серед яких є банківське право [7].

Отже, ураховуючи все вищевикладене, спробуємо визначити поняття „банк”, виділивши основні його ознаки.

Науковці виділяють договірний характер відносин між банком і його клієнтами як основну ознаку банку. Варто зазначити, що банк у порівнянні з іншими суб'єктами підприємництва має певні повноваження владного характеру, які не дозволяють визначити правову природу відносин між банком і клієнтом повною мірою як договірну.

Розглядати банк як підприємство, яке надає специфічний вид послуг – банківські послуги, або як підприємство особливого виду, таку пропозицію вважаємо більш правильною. Слід відмітити, що саме тут необхідно враховувати те, що банківські послуги можуть надавати не лише банки, але й інші фінансові установи. Тому виникає потреба чіткого розмежування цих понять.

Висновки. Враховуючи більшість наукових суджень можна зробити висновок, що банк – це фінансове підприємство, яке зосереджує тимчасово вільні грошові кошти (внески), надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів (позик), є посередником у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами або окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей.

Список використаних джерел

1. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с
2. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
3. Банківські операції: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і допов. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. – А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
4. Господарський кодекс України [Кодекс України, Закон, Кодекс: від 16.01.2003 № 436-IV] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – С.144.

5. Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2009. – 316 с.

6. Конституція [закон України : від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – С.141.

7. Косова Т.Д., Циганов О.Р. Банківські операції: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 371 с.

8. Котковський В.С. Банківські операції: Навч. посіб. / В.С. Котковський, О.В. Неізнана; рец. В.І. Грушко. – К.: Кондор, 2011. – 498 с.

9. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг: підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.

10. Національний банк України. - Режим доступа: <http://www.bank.gov.ua> – 14.10.2013 р.

11. Про банки і банківську діяльність [закон України : від 20.05.1999 № 679-ХІV] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29. – С.238.

12. Про Національний банк України [закон України : від 07.12.2000 № 2121-ІІІ] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6. – С.30.

13. Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України [закон України : від 10.12.1997 № 709/97-ВР] // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 14. – С.59

14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [закон України : від 12.07.2001 № 2664-ІІІ] // Відомості Верховної Ради України. – 1998.- 2002. – № 1. – С. 1.